

УДК 340

*Василь Федорович Сіренко,
головний науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
народний депутат України III–IV скликань,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
академік НАПрН України*

КРИЗА В УКРАЇНІ – ОЦІНКИ ПРАВИХ І ЛІВИХ

Україна в 1989–1990 рр. входила в десятку передових, найрозвиненіших індустріально-аграрних країн світу і за рівнем соціальної забезпеченості громадян, і за рівнем культури, науки, спорту. Україна була на рівні передових країн Європи і всього західного світу.

Горбачовська перебудова стала початком руйнування країни, яка успішно розвивалася. У результаті державний переворот, який так довго виношувала частина радянської і партійної номенклатури, відбувся. 1990–1991 рр. стали роками контрреволюції.

Заборона комуністичної партії, яка заважала її номенклатурній верхівці обміняти владу на власність, стала сигналом для грабежу загальнонародного надбання – державної власності через приватизацію, для демонтажу соціалістичного способу виробництва і знищення радянської цивілізації як суспільного ладу.

Розшарування суспільства на багатих і бідних підноситься як досягнення реформ, як стабільність розвитку, ефективність економіки. Однак бідність в Україні не вичерпується бідністю громадян. В Україні бідність вразила цілі галузі виробництва, сільське господарство, заклади культури, науки, освіти, охорони здоров'я, житловокомунального господарства і практично всі сектори економіки, науки, культури, державних органів. У своєму розвитку Україна за час реформ відкинута на рівень 60–70-х років, а в деяких галузях – на рівень довоєнного і повоєнного стану.

Україна уражена системною кризою управління, яка полягає у тому, що поступово і неухильно йде наростання проблем, дисфункцій, помилок, суперечностей в усіх сферах життя суспільства. Системна криза почалася державним переворотом 1990–1991 рр. Саме ці роки є підстави вважати поворотним моментом переривання нормального перебігу подій у житті громадян і суспільства в Україні, що і характерно для соціальної кризи. Відомо, що раптове переривання нормального перебігу життя індивіда або суспільства вимагає переоцінки моделей діяльності та мислення. В Україні вона відбувається вже близько 25-ти років і не відомо, коли завершиться.

Всі спроби вирішення окремо взятих проблем (економічних, політичних, правових, соціальних, ідеологічних, технічних тощо) поза їхнім системним взаємозв'язком з іншими суперечностями неухильно і цілеспрямовано ведуть до подальшого наростання конфліктного потенціалу системної кризи, від якого передусім страждає більшість населення.

На перший погляд обивателів видається, що вожді партій, лідери уряду і влади правильно кажуть, правильно приймають рішення, правильно діють, але пізніше стає зрозуміло, що користі мало, всюди очікування людей невиправдані. Навіть, здавалося б, успішне вирішення однієї окремої проблеми неминуче веде до загострення низки інших суперечностей. Наприклад, стимулювання економічного розвитку при фактичному ігноруванні проблеми системної боротьби з корупцією неминуче призводить до зростання корупції, а отже, до некерованості і подальшого зриву вирішення економічних завдань в уже осяжній перспективі. Як завжди, правляча еліта не хоче усвідомлювати і визнавати кризу суспільства як системну. І це не дивно. Адже в такому випадку вона повинна визнати свою неспроможність. Тому реальна системна криза суспільства існує незалежно від думки лідерів, політтехнологів, високопоставлених чиновників, ідеологів тощо.

Така криза – це доказ некомпетентності, неефективності і, в підсумку, історичної приреченості, нелегітимності існуючої державної влади. Тому системна криза – це фатальна невідворотна криза влади, яка не здатна нести відповідальність за реальне сьогодні і майбутнє своєї країни, за спільне благо

і справу свого народу. Системна криза показує і доводить, що державна влада – це не влада корпорації, «команди», а влада, здатна нести відповідальність за все суспільство. Якщо такої відповідальності немає – це історично безперспективна влада, що нездатна вивести країну з кризи, але здатна привести націю, народ до соціальної катастрофи.

Системна криза в Україні проявляється також у тому, що реформатори-ліберали не можуть пояснити сенс, цілі, засоби і методи реформ. За час реформ виникла криза сенсу життя, сенсу існування людини і суспільства загалом. Заклики до благополуччя України, до її суверенності, соборності, процвітання є цинічним маніпулюванням свідомістю людей, заманюванням в ідеологічні пастки, обіцянки, завідомо без подальшого виконання, входження у суперечності з нагальною практикою реформ, поділ людей на багату вузьку меншість й абсолютну більшість бідних.

Парадокс цього аспекту кризи полягає у тому, що не лише владна еліта не в змозі визначити зміст, концепцію реформ, крім поганої формули, що ринок все поставить на місце і призведе до процвітання, а й опозиція, як права, так і ліва, виявилася нездатною запропонувати свій проект суспільного ладу, який відповідає інтересам абсолютної більшості народу.

Все, що пропонують політики, як справа, так і зліва, виявляється неефективним, мало зачіпає очікування та інтереси більшості суспільства. Це дуже небезпечна обставина, адже суспільство залишається без плану на майбутнє, у стані колапсу, без перспективи позитивного розвитку, у глухому куті. Реформатори-ліберали довели суспільство до стану, коли «якщо немає сенсу вмирати, то це ще не означає, що є сенс жити».

Також характерна особливість системної кризи полягає у тому, що в її межах постійно розвивається різниця між владою та опозицією: постійне ослаблення офіційної влади одночасно супроводжується ще більшим ослабленням опозиції, нездатної сформулювати і запропонувати суспільству цілісний соціальний проект його перебудови на базі нових ідей, викладених новою мовою.

Лівий політичний рух «Ліві України – за соціальну справедливість» має сформуватися на новій ідеологічній і соціальній платформі. Цією теорією, концепцією, інтелектуальною платформою лівого руху повинен стати новий проект суспільного розвитку, здатний не лише вивести Україну з системної кризи, а й визначити її життєвий устрій на багато десятиліть вперед, стати адекватним відгуком на виклики сучасного світу.

На відміну від лівих, які протягом останніх 25-ти років лише критикували владу, ностальгували про минуле, заперечували існуюче і змагалися з владою в щедрості обіцянок, нові ліві мають запропонувати проект творення, проект будівництва суспільства на нових принципах і засадах, з урахуванням реалій сьогодення.

Вбудована в систему колишня ліва опозиція, представляла себе непримиренною, критикувала демократів за те, що ті не хочуть будувати «справжню демократію», а реформаторів за те, що вони не бажають проводити справжню реформу, перемижуючи свої викриття «антинародного режиму» посиланнями на досвід «цивілізованих країн».

Такий підхід призвів до того, що опоненти лівих запозичували їхні виграшні ідеї та гасла, якими прикрашали свої «піар-проекти». У результаті цього значна кількість виборців перестала бачити якісь відмінності у пропонованих програмах правих і лівих, оскільки ліві стали нібито дублером партій влади, теперішнього режиму. Опозиція перетворилася в елемент демократичного декору, яким дозволено робити заяви, висловлювати подив і невдоволення, мітингувати, пікетувати, демонструвати, але не робити справу. А влада ніби «робить справу» і громадяни, природно, групуються біля влади, біля справи, а не біля опозиції.

Опозиція абсолютно перестала вчитися, сприймати нове, прагнути до пізнання реальності, яка її оточує, і вироблення нового знання, яке могло б допомогти їй у її власній боротьбі. Критика результативна і хороша лише тоді, коли вона є наслідком позитивної філософії, коли базується на цілісній програмі, на цілісному проекті творення життєвого устрою суспільства. Теперішні ліві забули вчення про державу А. Грамші, згідно з яким: «Держава – це вся сукупність практичної і теоретичної діяльності, за допомогою якої пануючий клас виправдовує та утримує своє панування, домагаючись при цьому активної згоди керованих». Сучасна держава – це не лише насильство і перш за все не явне насильство, а згода між владою і суспільством, тобто «вирішення спільних справ», як говорив К. Маркс.

Опозиція, не маючи позитивного проекту, цілісної, ясної програми суспільного устрою на базі лівої ідеї, фактично допомагає владі домагатися згоди громадян на її панування. Адже механізм влади – це не лише примус, а й переконання.

Оволодіння власністю як економічною основою влади недостатньо – панування власників (навіть олігархів) автоматично не гарантовано і стабільна влада не забезпечується. Ця обставина дає надію опозиції перемогти владу, але тільки при наявності власного позитивного проекту, за допомогою якого необхідно, немов тараном стіну фортеці, розбити згоду між владою і громадянами.

Поки що, на жаль, цього немає. У змаганні «піар-проектів» перемогти владу опозиція не може, а до «спільної справи» вона не допускається, а якщо допускається, то лише ціною зради своїх ідеалів і принципів. Та й як опозиції перемогти владу, якщо в руках «влади» всі передумови для перемоги: законодавчо-виконавча ініціатива, виборчі комісії, суди, мас-медіа.

Опозиція лише тоді може перемогти владу, коли їй вдасться своїм творчим проектом нового життєвого устрою, з одного боку, пробити інтелектуальне ядро існуючої влади, тобто показати неспроможність концепції влади, нежиттєздатність того проекту життєвого устрою, який запропонувала і захищає влада, а з другого – переконати суспільство у життєвій необхідності свого проекту, у тому, що він здатний реалізувати інтереси більшості суспільства, що він реальний відгук на виклики часу!

Так, опозиція може перемогти владу, якщо вона об'єднається, згуртується навколо одного концептуального проекту, доведе суспільству необхідність його реалізації в інтересах суспільства і тим самим стане корисною для суспільства. Неспроможність концепції, яку відстоює влада, очевидна, геноцид народу триває, але це треба навчитися пояснювати мільйонам. Треба навчитися робити щось корисне для суспільства, що влада робити не може, не вміє або не хоче, тому що їй це не вигідно.

В опозиції передбачена доля: або перемога в завоюванні влади, або місце політичного маргінала, що витісняється на узбіччя політичного процесу. Для реальної опозиції потрібні не компроміси і загравання з владою, догоджання їй, а активна і наполеглива, смілива і рішуча боротьба за владу, з використанням будь-яких, допустимих у цивілізованому суспільстві, засобів і методів. Саме так будуть діяти нові ліві, які поставили собі за мету домогтися утвердження соціальної справедливості в українському суспільстві.

У реальної лівої опозиції після 25-ти років ліберальних реформ є всі передумови для перемоги, оскільки суспільство переконалося у неспроможності і реформ, і реформаторів.

Ліберальний проект реформ, який реалізують праві сили, як би вони себе не називали в партійних назвах, породив величезну кількість загроз для різних верств суспільства, небезпеку для української державності та національного розвитку.

Ось уже багато років в Україні йдуть унікальні за своїми масштабами процеси системного розпаду і структурного розкладання, а реформатори, які запустили ці процеси, виявляються зовсім не здатними до осмислення наслідків своєї діяльності.

Суттєвою особливістю системної кризи є те, що суспільство загалом, у системному зрізі, ніби нічого не помічає, не хоче визнавати й адекватно реагувати. Цьому є пояснення.

Суспільство перебуває у страху перед необхідністю розпочати кардинальне переосмислення і перереформування ключових ціннісних тем, пов'язаних зі складними процесами самоідентифікації суспільства, держави, нації, з пошуком принципово нових відповідей на одвічні запитання: «хто ми?», «звідки?», «куди йдемо?», «що робити?», «хто винен?», «навіщо живемо?», «хто заважає нам щасливо жити?». На ці запитання може дати нові відповіді, новою мовою лише ліва опозиція, сформулювавши свій проект перебудови суспільства на основі принципу соціальної справедливості.

Принцип соціальної справедливості, який покладено в основу ідеології і програми лівих сил, полягає у відповідності між практичною роллю людей і їх соціальним становищем, між внеском людини й отриманою нею користю, між працею і винагородою, між заслугами і їх визнанням. Справедливість – це розумність суспільного життя, загальний моральний знаменник всіх соціально упорядкованих відносин між людьми, співмірність у розподілі вигод і тягарів спільного життя людей. Історично вироблені три основні принципи соціальної справедливості: всім порівну; кожному по заслугах; кожному за потребами.

Звичайно, найбільш поширеним є принцип: кожному по морально виправданим заслугам (зарплата – залежно від кількості і якості праці). Однак і принцип «всім порівну» повинен застосовуватися при розподілі базових цінностей (дохід від загального надбання народу), а принцип «кожному за потребами» для окремих категорій громадян при соціальній допомозі або податкових пільгах тощо.

Ми вважаємо, що в суспільстві, де в основу багатства і доблестей людини покладено працю, «жоден громадянин не повинен бути настільки багатий, щоб бути в змозі купити іншого, і жоден – настільки бідний, щоб бути вимушеним продавати себе» (Ж.-Ж. Руссо).

Для лівих ідеалом соціальної справедливості є така система суспільних інститутів, яка не в одиничних діях, а за своєю структурою постійно забезпечує справедливий розподіл матеріальних і духовних благ. З цих позицій, на нашу думку, повинна бути переглянута вся економічна і політична концепція розвитку України. Все реформування, зокрема й виробництво, обмін, розподіл і споживання матеріальних і духовних благ, повинно відповідати критерію і принципу соціальної справедливості. І зміст законів, і діяльність державних органів, чиновників, бізнесу та окремих громадян – все повинно відповідати принципу справедливості. Фундаментом, що дає можливість реалізувати принцип справедливості стосовно кожної людини, ми вважаємо пріоритет загального над приватним, загальнодержавних

інтересів над приватними, турбота про загальне благо, яке має рівною мірою задовольняти потреби кожного громадянина. З цих позицій ми розглядаємо приватизацію державної власності – загального надбання народу України – як продовжуваний злочин проти народу України, що не має строків давності.

Сьогодні приватизація становить найголовнішу і найважливішу частину економічної моделі реформаторів-лібералів, де віддається перевага капіталу перед працею, прибутку перед зарплатою, накопиченню загальних багатств вузькою групою приватних осіб перед споживанням мільйонами людей, ринок протиставляється державному регулюванню, переоцінюється економічний фактор і принижується, звужується соціальний.

Приватизація – це спад виробництва, банкрутство і закриття підприємств, безробіття.

Приватизація – це згортання соціальних програм, прощання із доступними для всіх громадян безкоштовною освітою й охороною здоров'я, це різке зниження життєвого рівня більшої частини населення країни, несправедливість і невпевненість у завтрашньому дні, постійні стреси і боротьба за виживання, а частіше – за добування шматка хліба на сьогодні.

Приватизація – це експлуатація, соціальне розшарування населення на багатих і бідних, олігархів і жебраків.

На жаль, доводиться констатувати, що в нашій країні радянські комуністи, які проголосували за ринок і приватизацію, за розграбування державної власності – загального надбання народу – в роки так званої перебудови не розуміли, всупереч К. Марксу і В. Леніну, що при акціонуванні підприємств, при переході загальнонародного надбання у приватну власність лише незначна, мізерна частка акцій опиниться у руках робітників і службовців. Не розуміють цього головного питання про власність і сьогодні лідери лівої опозиції.

Присвоєння приватними особами суспільного багатства, яке створено спільними зусиллями покоління народу, і має бути джерелом життєвих благ кожної людини – це вищий прояв несправедливості і цинізму до конституційних прав людини і громадянина.

Тому базові галузі промисловості, корисні копалини, земля, горілка, тютюн мають бути націоналізовані і кожен громадянин України повинен отримувати користь, дохід від суспільного надбання народу. Реалізувати цю ідею можуть лише прихильники лівої ідеології, лівих поглядів, прихильники пріоритету загальнодержавних інтересів над приватними.

Слід чітко відрізнити лівих від правих. Перш за все, це носії абсолютно протилежних концепцій розвитку суспільства. Ліві відкрито і прямо вказують на клас великої буржуазії як причину гноблення та експлуатації більшості меншістю. Праві замовчують класовий стан суспільства, вони говорять про єдність народу, солідарність, соборність. Ліві категорично вимагають, щоб власність на основні засоби виробництва, на базові галузі господарства була в розпорядженні всього суспільства. Суспільна власність на основні засоби виробництва повинна годувати весь народ, кожного громадянина.

Ліві вважають незаконним і несправедливим присвоєння приватними особами великої, базової, загальнонародної державної власності. На відміну від лівих, праві вважають, що приватна капіталістична власність і заснований на ній спосіб капіталістичного виробництва є єдино правильними.

Праві не піддають сумніву аферу тисячоліття, коли в 1990–1991 рр. почалося розграбування загальнонародної власності й опускання народу в безодню злиднів, безправ'я, бідності, некультурності, алкоголізації, безробіття, наркоманії та інших бід буржуазного раю.

Ліві вважають, що клас олігархів, який захопив панування над базовими галузями виробництва, має власні інтереси, що жорстко протистоять інтересам всього суспільства й окремого громадянина.

Праві не бачать дійсних інтересів пануючого класу олігархічно-кримінальної буржуазії, відмінних від інтересів суспільства, вони демагогічно міркують про загальнолюдські цінності, права людини, загальну демократію та інші міфи, коли в країні не реалізується жодне з конституційних прав громадян.

Праві, аби отримати голоси виборців, багато говорять про народ, його страждання, про націю, про державу, про національну ідею, при цьому узаконюють постійну бідність і злидні в Україні.

Загальне гасло правих – приватна власність є передумовою та умовою свободи людини – на практиці служить лише великим власникам. Дрібний і середній бізнес стає предметом експлуатації олігархічної держави. На нього покладаються всі тягарі державних витрат через прямі і непрямі податки.

Нехай кожен громадянин озирнеться на роки реформ: що він здобув і що втратив, коли став приватним власником, і він зрозуміє, що шлях до свободи лежить через матеріальний достаток, наявність грошей, а реальні гроші є не у кожного приватного власника, а лише у того, хто експлуатує працю інших. Приватна власність як умова свободи можлива лише для власників великого капіталу, а для інших – це ілюзія, якою заманюють простаків. Водночас ліві категорично визнають власність, засновану на власній праці, – трудову приватну власність, де власник і трудівник об'єднані в одній особі, в особі родини, асоціації трудівників, кооперативах, артілях, бригадах, інших об'єднаннях.

Ліві категорично розходяться із правими у розумінні демократії. Праві говорять про демократію взагалі, про «чисту», формальну демократію. Для них сам факт наявності таких політичних інститутів, як загальні вибори, парламент, багатопартійність тощо – це вже торжество демократії. Вони не хочуть визнавати, що для багатих і бідних такі формальні ознаки демократії дають різні можливості.

Влада, за такої формальної демократії, завжди опиняється у великих власників, олігархів, бо в них у руках економіка, фінанси, ЗМІ, уряд, парламент, суди, весь силовий державний механізм. Тому вони, маючи можливість підкуповувати й обманювати виборців за роки буржуазного правління, не допустили до влади жодного уряду, здатного виражати інтереси працюючого населення.

Ліві, у питанні про демократію, завжди запитують, для якого класу, кому вона вигідна, чий інтереси забезпечує.

Праві такі питання не ставлять. Вони за чисту, формальну, загальну, позакласову демократію, розуміючи, що грошовий мішок забезпечить їм влада. Буржуазна демократія – це демократія для буржуазії. Це її демократія, її влада, і буржуазія несе відповідальність за ту катастрофічну системну кризу, в яку вона втягнула суспільство заради власного збагачення.

Ліві і праві істотно відрізняються методами політичної боротьби.

Для правих, які практично постійно перебувають при владі, характерні два методи забезпечення політичного панування, що впливають із положення великого капіталу. Перший метод – це метод насильства, переслідування, заборони, гноблення політичних супротивників. Другий метод – це постійний обман народу, його поділ, дезорганізація, створення підставних партій, підкуп представників народу і лівих вождів з метою залучення їх на бік правих. Батіг і пряник, розділай і володарюй – випробувані, прості і дуже дієві методи правих.

У лівих немає ні коштів, ні моральної готовності для таких методів. Для них методом боротьби є правда, нещадна, безкомпромісна, смілива критика існуючого економічного і політичного режиму, викриття великого капіталу і його державних слуг, розвінчання обману правих, постійний заклик до організованості, дисципліни, солідарності громадян у класову боротьбу.

Ліві об'єднуються! – ось найголовніше гасло і метод їхньої боротьби. Праві, велика буржуазія, олігархи роблять все, щоб ліві не об'єдналися на одній ідеологічній платформі. У цьому причини поразок лівих і народу загалом. Об'єднати всіх прихильників лівих ідей у загальну організацію, запропонувати народу лівий, творчий проект суспільного розвитку, у мирній і немирній боротьбі вирвати у великого капіталу загальне надбання народу, завоювати владу, забезпечити кожному громадянину високий рівень якості матеріального і духовного життя – ось найперша програма лівого руху.

Якщо є необхідність коротко висловити сутність лівого руху, то вона полягає у поєднанні націоналізації базових галузей народного господарства, використанні їх для загального блага народу і трудової приватної власності, що дає можливість активувати потенціал людини. Саме взаємодоповнення загального блага, яке одержується від використання загальних багатств, і приватної ініціативи у побутових галузях народного господарства – це шлях до свободи людини, задоволення її потреб та інтересів.

Криза в Україні рукотворна. Вона є результатом реформаторської діяльності лібералів-демократів, які завели Україну в інтелектуальний, економічний, політичний, культурний і соціальний глухий кут. Але те, що створено людськими руками і нерозумними діями, може бути і виправлено людьми, що мають здоровий глузд і чесні бажання служити суспільству в ім'я спільної мети, загального блага і добра. Як свідчить практика, цю місію здатні виконати тільки ліві сили, спираючись на протестні настрої і творчу діяльність народних мас.

Сиренко В. Ф. Криза в Україні – оцінки правих і лівих

У статті дається характеристика сучасного стану суспільства і держави в Україні. Вказується на прояви системної кризи в країні, основною причиною якої називається порушення принципу соціальної справедливості. На думку автора, особливість системної кризи полягає у постійному розмиванні різниці між владою та опозицією: ослаблення офіційної влади супроводжується ослабленням опозиції, яка постає нездатною сформулювати і запропонувати суспільству цілісний соціальний проект його перебудови на базі нових ідей. Автор критично оцінює як досягнення реформ провідних ліберально-демократичних сил, так і діяльність лівоопозиційних сил в Україні. Розглянуто різницю концепцій розвитку суспільства прихильників правих і лівих політичних ідеологій. Шлях до виходу з системної кризи автор вбачає в активній діяльності лівого руху, створеного на новій ідеологічній і соціальній платформі, який має запропонувати суспільству нову програму розвитку, спрямовану на забезпечення соціальної справедливості.

Ключові слова: влада й опозиція, праві і ліві політичні сили, системна криза, ліберальні реформи, соціальна справедливість.

Сиренко В. Ф. Кризис в Украине – оценки правых и левых

В статье дается характеристика современного состояния общества и государства в Украине. Указывается на проявление системного кризиса в стране, основной причиной которой называется нарушение принципа социальной справедливости. По мнению автора, особенность системного кризиса заключается в постоянном размывании разницы между властью и оппозицией: ослабление официальной власти сопровождается ослаблением оппозиции, которая становится неспособной сформулировать и предложить обществу целостный социальный проект его перестройки на базе новых

идей. Автор критически оцєнєвает как достижєние реформ провластных либерально-демократических сил, так и деятельность левоопозиционных сил в Украине. Рассмотрено разницу концепций развития общества сторонников правых и левых политических идеологий. Путь к выходу из системного кризиса автор видит в активной деятельности левого движения, созданного на новой идеологической и социальной платформе, который должен предложить обществу новую программу развития, направленную на обеспечение социальной справедливости.

Ключевые слова: власть и оппозиция, правые и левые политические силы, системный кризис, либеральные реформы, социальная справедливость.

Sirenko V. Crisis in Ukraine – assessment of political right and left

In article the characteristic of a current state of society and state in Ukraine is given. It is specified manifestations of system crisis in the country which main reason is called violation of a principle of social justice. According to the author, feature of system crisis consists in continuous washing out of a difference between the power and opposition: weakening of the official power is followed by weakening of opposition which appears incapable to formulate and offer society the complete social project of its reorganization on the basis of new ideas. The author critically estimates both achievement of reforms of proimperial liberal and democratic forces, and activity the position of leftwing forces in Ukraine. The difference of concepts of development of society of supporters of the right and left political ideologies are considered. The author sees a way to an exit from system crisis in vigorous activity of the left movement created on a new ideological and social platform which has to offer society the new development program aimed at providing social justice.

Key words: power and opposition, rightwing and leftwing political forces, system crisis, liberal reforms, social justice.

УДК 340.1

Олексій Іванович Ющук,
провідний науковий співробітник
відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор

ЦІННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В ПРАВІ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ КРИТЕРІЇВ ВИМІРУ

Свого часу Р. Ієринг називав характерною ознакою усього приватного права ідею про те, що індивідуальне право не зобов'язане своїм існуванням державі, а існує з огляду на свою власну правомочність, несе своє виправдання у самому собі, в автономії персони, в основі якої – власність. Тобто майно становить матеріальну силу одиничної особистості. При цьому він зазначав: усе римське приватне право, як і право державне, ґрунтувалося на презумпції, що володілець приватноправової або суспільної влади використовує свою владу гідним чином.

З цього деякі автори виводять припущення про цінність особистості для римського права, на користь якого нібито свідчить концепція *природного права*, найважливішою ознакою якої є її єдність із цивільним правом і правом народів. Концепція природного права була знайома римському суспільству за декілька століть до нашої ери, принаймні на момент поширення філософії стоїцизму. Система римського права будувалася навколо охорони інтересів власника, вона була розрахована на пильність громадян і самостійність кожного громадянина при прийнятті ним рішень, а особливо – при вчиненні дій. Відтак ця система права передбачала не опіку з боку держави, а надання громадянам можливості домагатися справедливості своїми силами. Р. Ієринг вважав, що турбота про боржника, яку виявляла держава з епохи Юстиніана, – пряме свідчення ослаблення права [1, с. 319–323].

З ідеєю природного права пов'язують цінність особистості в праві й чимало сучасних теоретиків та філософів права, прибічників порівняння його як деякої першооснови з правом позитивним. Наприклад, С. Алексєєв стверджував: істинно *філософське бачення правових явищ – це і є передусім їх розгляд під кутом зору природного права*. Стрижень ідей природного права – вимоги життєдіяльності людей як розумних істот, а його справді людський сенс – свобода людини, її високе становище в суспільстві, в усій світобудові [2, с. 417–419]. У зв'язку з цим не можна не поставити запитання: якщо людина – розумна істота, то чому ж *створене нею позитивне право* не є «вимогами життєдіяльності людей як розумних істот»? Чому витвір розумної людини є «нерозумним» позитивним правом порівняно з невідомо ким і яким розумом створеним «природним» правом?

Характеристику *людини як соціально-правової цінності* І. Петрухін розпочинає з питання про співвідношення інтересів окремої людини і всього суспільства; однак при цьому спирається на досить сумнівну тезу про те, що підкорення особистих інтересів суспільним може призвести до припинення соціального розвитку. Науковець зазначає, що джерелом розвитку, як це не парадоксально для юристів, є так звана «поведінка, що відхиляється», коли окрема людина чи група людей не погоджуються із прийнятими в суспільстві стандартами дій, висувають нові ідеї, борються за них і перемагають. Але